

namelijk dat het Amsterdamse en Haarlemse voorbeeld vaak beslissende invloed heeft gehad, al zijn er ook door andere steden originele en ongebruikelijke composities geleverd.

De Haarlemse schutterstukken worden onderzocht door J. Levy-van Halm en de Amsterdamse door Chr. Tümpel. Twee kunsthistorici, die er verschillende benaderingen van de materie op na houden. Mw. Levy betreurt het dat er zo weinig bekend is van de motieven waarom de schutters zich vaak tafelend lieten afbeelden, zoals bij Frans Hals. Zij veronderstelt dat we deze voorkeur, gezien bijvoorbeeld de aangehaalde woorden van Seneca op het Amsterdamse stuk van Rot A uit 1531, misschien als een bewuste keuze mogen postuleren, die symbolisch het exempel *eendracht* uitdroeg. Tümpel toont minder terughoudendheid in zijn interpretaties. Uitgaande van het concept dat het groepsportret in de jaren twintig van de zestiende eeuw een demonstratie geeft van secularisering en tolerantie door onder meer de oude religieuze avondmaalcompositie in de nieuwe context te handhaven, brengt hij deze verandering in verband met de steeds verder doordringende reformatie en met name het lutheranisme. Het zelfbewuste burgerdom zou dus de toon hebben gezet door aanspraak te maken op een beeldtype dat tot dusverre alleen aan de kerk werd voorbehouden. Nu was echter de positie van het lutheranisme, zoals we weten uit de studies van A. Duke (die niet door de auteur worden gebruikt), in de diffuse Nederlandse religieuze situatie van die jaren bijzonder zwak. Maar de belangrijkste opmerking die moet worden gemaakt is dat de lezer eigenlijk niet begrijpt welke historische gegevens behalve eigen interpretatie van beeldmateriaal Tümpel ter beschikking had voor zijn conclusies over het in de schilderijen doorklinkende 'protestantisme'. Vooral niet waar hetzelfde Amsterdamse schilderij van Rot A, dat Tümpel als een bekentenis aan het oude geloof opvat (80) door Carasso-Kok terecht veel ruimer in stoïsch opzicht wordt geïnterpreteerd (17). We zullen echter moeten wachten op Tümpels uit 1982 daterende en niet gepubliceerde studie, waar hij herhaaldelijk naar verwijst, om nadere bijzonderheden te vernemen. Zoals onder meer uit dit voorbeeld blijkt zet het mooi geïllustreerde boek ertoe aan oude thesen nog eens te overdenken en zal het stimulerend werken voor nieuw onderzoek.

E. O. G. Haitsma Mulier

J. van Goor, ed., *Trading Companies in Asia 1600-1830* (Utrecht: HES Publishers, 1986, 167 blz., f29,50, ISBN 90 6194 415 5).

De titel van deze bundel is misleidend en onvolledig. Misleidend omdat ze suggereert dat de artikelen over meerdere compagnieën gaan, terwijl uitsluitend de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) aan de orde komt, onvolledig omdat op de titelpagina niet vermeld wordt dat ze lezingen zijn die in juni 1983 gehouden werden op een symposium aan de afdeling geschiedenis van de Utrechtse Universiteit. Aan een congresbundel mogen andere eisen gesteld worden dan aan een bundel die als een samenhangend geheel wordt gepresenteerd. Een symposium wordt gehouden opdat vakgenoten resultaten van onderzoek aan elkaar kunnen voorleggen, ideeën kunnen lanceren en opdoen. Daar kunnen interessante discussies uit voortvloeien. De lezingen worden uitgegeven opdat ze niet verloren gaan en annotatie toegevoegd kan worden. Niet-deelnemers aan het symposium kunnen er zo kennis van nemen. Als de uitgever echter tracht de lezingen tot een samenhangende bundel samen te smeden, dan blijkt integendeel vaak hun gevarieerdheid. Gevarieerdheid is in een congresbundel geen bezwaar, maar dan dient uit de titel te blijken dat het een congresbundel is.

De introductie van Van Goor is een historiografisch essay over de wijze van behandeling van Nederlandse geschiedenis in de Indonesische archipel door Nederlandse koloniaal historici in de jaren dertig tot die van Indonesië door historici van nu. Hij verklaart deze ontwikkelingen en noemt interdependentie van actoren de idee die de artikelen in de bundel samenbindt. De inhoud die hij in dit kader aan het interdependentiemodel geeft is echter onvoldoende. Een evenwichtige en onpartijdige beschrijving van de interactie tussen Aziatische machten en de VOC is een eis die tegenwoordig gesteld wordt, maar het is teveel om dat een heuristisch model te noemen. Weliswaar preciseert Van Goor dit model door in discussie met Legge uiteen te zetten welke interdependentie er tussen de 'Company-state' en Aziatische 'staten' groeide. Zijn eigen bijdrage aan de bundel over Pontianak is duidelijk geschreven vanuit dit idee. Het diende ook als leidraad voor het artikel van L. W. Nagtegaal over 'The Dutch East India Company and the relations between Kartasura and the Javanese Northcoast, c. 1680-c. 1740'. Nagtegaal stelt tegenover de these van Ricklefs dat consensus Mataram bijeen moest houden dat veeleer de machtsverhoudingen hierbij bepalend waren.

In de overige artikelen is nauwelijks sprake van interdependentie als heuristisch model. De betrekkingen tussen Aziatische machten en de VOC worden niet ter discussie gesteld, maar als gegeven beschouwd. Met dit punt van uitgang gaan de schrijvers na welke gevolgen de contacten met de VOC voor de Aziatische machten hadden. Het gaat hen om de Aziatische reacties. Om Prakash onderzoekt de monetaire gevolgen van de VOC-vraag voor de economie van Bengalen in het begin van de achttiende eeuw. G. J. Knaap bespreekt het succes of het falen van koffieverbouw op Java, Ambon en Ceylon.

Dan volgen de reeds genoemde artikelen van Nagtegaal en Van Goor. M. E. van Opstall beschreef de ontwikkelingen in de belangstelling in Japan voor Europese wetenschap, techniek en curiosa die via de VOC-vestiging op Deshima werden aangevoerd. P. B. R. Carey leverde in mijn ogen de meest originele bijdrage. Hij analyseert het dagboek van de Yogyakarta pangeran Arya Panular over de jaren 1812-1816. De Engelsen bestuurden toen Java. Panular geeft in dit dagboek in Javaanse versvorm zijn visie op de verhoudingen aan het hof van Yogya, het optreden van de Engelsen daar en de reacties van de hofacties.

Deze congresbundel laat zien waarmee de deelnemers aan het symposium zich bezighouden of zelfs welke publikatie ze in 1983 aan het voorbereiden waren. Hij is zo een momentopname. De vormgeving is verzorgd, de illustraties zijn toepasselijk en kaartjes ondersteunen de tekst; zelfs een index ontbreekt niet. We mogen Van Goor dankbaar zijn dat hij dit symposium organiseerde en daarna de moeite nam de lezingen uit te geven.

H. K. s'Jacob

T. Kreukels, e. a., ed., *De stad opnieuw in zicht. Sociaal-wetenschappelijke benaderingen van het verschijnsel 'stad'* ('s-Gravenhage: VUGA, 1987, 162 blz., ISBN 90 6095 022 4).

Deze bundel is uitgebracht als het visitekaartje van de in 1983 aan de Utrechtse universiteit opgerichte vakgroep stadsstudies, een combinatie van planologie en de sociologie van bouwen en wonen, waarin tevens stadsantropologen onderdak hebben gevonden. De nieuwe vakgroep wil zich profileren in de richting van wat in de Verenigde Staten 'urban studies' heet: een multidisciplinaire aanpak van steden, niet beperkt tot de sociaal-culturele wetenschappen.

Dit stemt tot hooggespannen verwachtingen, die in de bundel helaas niet worden waar